

In memoriam

1963/64. telén, alig néhány hónap leforgása alatt három, tudományos működése révén közismert idős helytörténészt ragadott el körünkből a halál. Másfél esztendővel később, 1965 áprilisában követte őket a kortárs negyedik. Hosszú, eredményekben gazdag életük, többévtizedes, fáradhatatlan tevékenységük során nemcsak megyénkben, de az ország határain túl is ismerték nevüket. Közülük az egyik Veszprém, a másik Pápa városáért, gazdag hagyományainak összegyűjtéséért, megmentéséért élt, amellet

mindketten egyházaiknak is megbecsült szolgálói voltak. S míg az ő tevékenységük az egyházi szolgálattal és a múlt emlékeinek felkutatása között oszlott meg, a másik két tudós az egyetemi, illetőleg gimnáziumi oktatás mellett foglalkozott a tudománnyal, utolsó évtizedeiket Keszthely környékén eltöltve.

Eredményekben gazdag életpályájuk befejeztével kötelességünknek tartjuk a róluk való megemlékezést, a rájuk emlékeztetést.

Darnay—Dornyay Béla

(1867—1965)

Az elmúlt századok kutatói amellet, hogy szak tudósok voltak, többé-kevésbé polihisztoroknak is mondhatók, s ha másutt nem is, útleírásaik színes sorából (mert utazni szerettek) minduntalan kivilágosodik a minden iránt való érdeklődés. Gondoljunk csak Kitaibel Pál hidrológus ma már kultúr-történeti értékű útinaplójára (Diaria itinerum, 1769—99), vagy akár az itt járt kiváló orvostudós, Richard Bright könyvének (Travels from Vienna etc. 1818) Balaton környékét elevenen megfestő részleteire.

Ilyesfajta polihisztor hajlamú, fáradhatatlan, hanyaszorgalmú, nyughatatlan utazó volt Dornyay Béla, akinek halálával az elmúlt századok polihisztorainak egyik utolsó képviselőjét veszítettük el. Voltaképpen geológusnak indult és mint fiatal tudós, gimnáziumi tanár, máris maradandó értékű eredményt ért el, amikor nagynevű bécsi geológusokkal szembe fordulva, a Rózsashegy környéki hegyekben a triászt kimutatta (Rózsashegy földtani viszonyai, 1913). Munkássága további folyamán a geológiától ugyan eltávolodik, azonban később is minden művében érezhető a geológus képzettség. Lehetséges, hogy ha eredeti tudományágához hű marad, további értékes felfedezéseket tesz. Mindenesetre a természettudomány realista szemlélete végig megmarad egész működési területén, a dolgokat

elsősorban ebből a szempontból figyeli meg és írja le.

Tulajdonképpen minden érdekli, ami környezetében a múlt emlékeként megmaradt, kezdve a sok millió éves kőületektől, növénytani ritkaságoktól, római fibulákon, középkori várromokon, metszeten keresztül az újkori parasztkultúra termékeiig. Fáradhatatlan buzgalommal gyűjti a természettudományi, régészeti, néprajzi tárgyakat, az ezekre vonatkozó adatokat, levéltári kutatásokat végez. S mert nyughatatlan természete több felé sodorja, mindenütt, ahol mint gimnáziumi tanár működik, végül Keszthelyen, ahol végre múzeumi alkalmaztatást nyer, múzeumszervezéssel foglalkozik, gyűjteményeket létesít, s az illető városok múltjával kapcsolatban számos cikket, tanulmányt jelentet meg. (1910—12 között Rózsashegyen, 1912—18 között Veszprémben, 1918—23 között Magyaróváron és Budapesten, 1923—40 között Salgótarjánban tanít. Megszervezi a Liptó-Vármegyei és a Tata-Tóvárosi Múzeumot, 1912—18 között a veszprémi múzeum őre. 1940-ben a keszthelyi Balatoni Múzeumba kerül, 1941—48 között, nyugdíjazásáig, igazgatójaként működik.) Munkássága sokoldalú, egyformán ír Fellner Jakab tatai építőművészről, régi tatai várképekről, balatoni halászcéhről, Beudant francia

geológus munkásságáról, a diási boronapincéről (sajátjának mondhatván a legrégebb Balaton melléki pincét), Cserszegtomaj helyneveiről, a Burgundia helynévről, a siófoki zsilipről, keszthelyi törökkori okiratokról, mammutfogról, florisztikai emlékekről, 48-as naplóról, a balatonszentgyörgyi Csillagvárról (amit különben Dornyay Béla írt le először, ahogy a balatonszemesei reneszánsz pasztofóriumot is ő tette közismertté) és még sok minden másról.

De e sokoldalú munkásság tulajdonképpen egy célt szolgált: felfedni a településben, a tájban élő ember előtt környezetének múltbeli emlékeit, általában értékeit. Lényegében nagyvonalú ismeretterjesztő munkát végez, s írásainak, cikkeinek bibliográfiáját áttekintve olyan érzése támad az embernek, mintha egy, mai, jólműködő TIT szervezet többéves munkaprogramját olvasná. Jól összeállított honismertető levelezőlapsorozata is ennek az érdekében állt, ahogy a Salgótarjáni Füzetek, a Balatoni Múzeum Értesítője, a Balatoni Múzeumi Füzetek című sorozatok egyes számai. Az utóbbiak minden cikkét különben egy személyben szerkeszti és írja.

Mindezzel azonban erejét, tudását is szétforgácsolta, s a sokszáz tanulmányának értékes tartalmú mozaikszemeiből nagyobb egészset nem hozott össze, kivéve két útikalauzát.

Dornyay Béla több helyen működött, élete nagyobbik felét szülőföldjétől, Keszthelytől távol élte le. Lényegében azonban balatoni ember maradt — amit gyakran büszkén emlegetett: — balatoni halászivadék, s valamit megőrzött a kegyetlen termé-

szettel viaskodó halászok zordságából, tárgyilagosságából, merevségéből. Érthető, hogy a legtöbb szeretettel, türelemmel, valóban bámulusos hangyaszorgalommal szedte össze a Bakony és a Balaton útikalauzok hatalmas anyagához az aprólékos adatokat. Valljuk meg, hogy e két útikalauz gazdag, már monográfiát képviselő tartalmával ma is a legjobb útikönyvnek, sőt a Bakony és a Balaton enciklopédiájának nevezhető és az öszes, azóta megjelent bakonyi, balatoni útikönyv Dornyay Béla műveiből táplálkozik. (A Bakony 1927-ben, a Balaton 1934-ben jelent meg.) Az ismeretterjesztésnek a legmagasabb és a legmaradandóbb eredményű formája ez, s útikönyveinek segítségével sok tízezer kiránduló, üdülő került közelebb a Bakony, a Balaton ismeretéhez, kultúrtörténetéhez, általában a hazai történelemhez, kultúrához.

Alkalmadtán még a nagynevű szakemberek is a Dornyay-féle útikalauzokban néznek utána kérdéses adatoknak.

A polihisztorság azonban tragikus tulajdonságokat is rejteget magában. Dornyay Béla, aki többször emlegette, hogy három múzeumot alapított és még több múzeumnak dolgozott, élete javarészét mégis mint gimnáziumi tanár töltötte el.

Csak élete alkonyán kapott (ezt is véltlenségből) múzeumi alkalmaztatást Keszthelyen. Lelkes honismertető munkáját a külső körülmények egyáltalában nem segítették elő, s életművének felmérésénél, mindig kutató, tevékenykedő, pillanatig sem nyugvó egyéniségének, szemléletének értékelésénél ezt a tényt nem szabad számításán kívül hagyni.

Vajkai Aurél

Gutheil Jenő

(1887—1963)

Veszprém város történetének jellegzetes egyéniségű, tudós kutatója távozott az élők sorából. Egyházi pályafutásával kapcsolatos tevékenységét nem említve, de e megbízatásaitól is az utóbbi évtizedekben visszavonulva, feltűnés nélkül élt, búvárokodott fent a várban. Előrehaladott kora és állandó betegeskedése miatt úgyszólván ki sem mozdult innen, minden idejét vendégszerető otthona, virágos kiskertje és a káptalani levéltár iratai között osz-

totta meg. Egyike volt azoknak az ambiciózus, bár nem hivatásos történészkutatóknak, akiket kedvelt témájuk feltárása és feldolgozása szinte teljes életükre lekötött. Őt csak Veszprém múltja, abban is az egyházi vonatkozások miatt különösen érdekes középkori történte érdekelte, e szűkrefogott témavilágából elvétve kalandozott el.

1887-ben Kaposvárott született, atyja Gutheil János ottani jó módú kádármester. Ugyanitt érettségi-

zett, 1905-ben, majd előbb a veszprémi, később a budapesti szemináriumok növendéke volt. 1910-ben Veszprémben szentelték pappá, 1916-ban szerezte meg a teológiai doktorátust „A tévedés, mint házassági akadály” c. értekezésével. Néhány évi káplánkodás után 1914-ben végleg visszakerült Veszprémbe, ahol különböző egyházi tisztségeket viselt, 1937-ben székesegyházi kanonok lett, 1948-ban pápai prelátnak nevezték ki.

E város történetének kutatását, ahol egy híján félévszázadot élt le, már korán megkezdte. Mint maga írta: „S mert tudományos igényeket is kielégítő, egyben a nagyközönség részéről is érthető és élvezhető feldolgozása a város múltjának nem volt, évtizedekkel ezelőtt fogant az elhatározásom, hogy ezt a hiányt megkísérlem pótolni.” Ahogyan erre kutatásainak előrehaladtával módja nyílt, eredményeit időről-időre, valóban élvezetes stílusban, közérthető formában, de kellő tudományos apparátussal tette közzé. Így ismertette a veszprémi domonkos apácázárda és a Szent Margit-egyház történetét, helyrajzi adatokat szolgáltatva a város középkori történetéhez. Szent Istvánról, Szent Imréről írva Veszprém XI. századeleji történetét dolgozta fel. „Árpádházi Boldog Margit Veszprémben” című munkájában ismét a domonkos apácák zárdájának XIII. századi eseményeivel foglalkozott. Talán legjobban sikerült a XV. század második feléből fennmaradt tárgyi emlékegyes ismertetését is tartalmazó „Mátyás korának veszprémi emlékei” című kis tanulmánya, amelyet, több más munkájával együtt a veszprémi múzeum jelentetett meg.

Megírta a mai Vöröshadsereg tér legszebb barokk műemlékének, a Pósa-háznak történetét, foglalkozott több alkalommal is a város zenei múltjának ismertetésével. Az ő kutatásai ösztönözték a székesegyház melletti Szent György-kápolna sok meglepő eredménnyel járó feltárására. Erre vonatkozó, részben közöletlen forrásanyagot is tartalmazott a Műemlékvédelem c. folyóirat 1960. évi 3. számában megjelent írása. Ugyanebben az évben, illetőleg 1961-ben két, alapos tudással megírt, de a Veszprém iránti elfogultságát, ragaszkodását sem elrejtő tanulmányban sorakoztatott fel újabb érveket, adatokat egyrészt a veszprémi püspökség alapításának időpontjával, másrészt a XIII. századi veszprémi jogi főiskolával kapcsolatban, ezek a Vigilia c. folyóirat hasábjain láttak napvilágot.

Még ha mindehhez kisebb ismertetéseit, újság-

cikkeit, előadásait is hozzávesszük, kutatótevékenységét csak körvonalazva láthatjuk. (Maga sem tartotta nevét megörökítő „műnek” az egyáltalán nem elfogulatlanul, a fehér terror első évében készült „A kommunisták uralma Veszprémben” című pamfletjét. Azt azonban mindig hangsúlyozta, és elismerte, hogy e munkája a kétségkívül jogos és éles kritikákon kívül a felszabadulás után semmiféle retorziót nem váltott ki.)

Gutheil kétségkívül legértékesebb munkája ugyanis mindmáig kéziratban maradt, közöletlen. Csaknem öt éves szakadatlan munkával gyűjtötte ki 1948—52 között a veszprémi káptalan levéltárának 1836 középkori okleveléből a Veszprém városra vonatkozókat. A 224 oklevél teljes szövegét (melyek közül 139 kiadatlan) tartalmazza Veszprémi Okmánytára. További öt esztendő fordított ezt követően kutatásainak feldolgozására. Ennek eredményeként készült el az okmánytár bevezetőjeként „Veszprém a legrégebbi időktől az Árpád-ház kihaltáig” című, kb. 300 gépelt oldalnyi tanulmánya.

Sajnálatos, hogy különböző okok miatt, bár több ízben volt róla szó, a kézirat kiadására a szerző életében mégsem kerülhetett sor. Remélhetőleg a közeljövőben megoldódik a közzététel kérdése, talán abban a formában, ahogyan Gutheil szerette volna. Munkája előszavában ugyanis ismételten leszögezte, hogy azt nemcsak tudományos körök szakmai érdeklődésének kielégítése céljából írta s egyúttal újból rávilágított tevékenységének indítékaira: „Könyvemet a nagyközönségnek szántam. Annak a küldetésnek szolgálatában — írja —, amelynek célja nemcsak a helytörténet művelése, hanem ezen túlmenően a helyismeret gyarapítása, népszerűsítése. Ennek a küldetésnek szolgálatába akkor szegődtem el, amikor évtizedekkel ezelőtt Veszprémbe kerültem, a történelmi nevezetességek tekintetében külföldön tapasztalt tájékozottság helyett itt, ebben a nagymúltú városban nem kis járatlanság és közöny fogadott.”

Veszprém városának összefoglaló és kimerítő történetét, amíg megírható lesz, még ezután is számos részlettanulmány megjelenésének kell megelőznie. Gutheil éppen az addig legjobban elhanyagolt időszakokkal, a város középkori, főleg egyházi történetével foglalkozó rövidlélegzetű munkái, leginkább azonban éppen közlésre méltó okmánytára révén örökítette meg nevét Veszprém hivatott s a várost szerető történészeinek sorában.

Iványi Béla

(1878—1964)

Eredményekben gazdag kutatások, értékes tudományos közlések valóságos áradata jelezte hosszú, munkás élet ért véget 1964 január 23-án a vonyarcvashegyi temetőben. Utolsó útjára legközelebbi barátai kísérhették el, tisztelőinek, egykori tanítványainak gárdája csak távolból adózhatott részvétellel.

Mi, akik korban tanítványai lehettünk volna, és még közvetlenül tapasztalhattuk kutatómunkáját, szinte úgy zárandokoltunk el hozzá, vonyarcvashegyi magányába, mint egykor a reformkor kezdetén a fiatal magyar írók Virág Benedekhez, „a szent öreghez”. Számos hasznos adatot, kidolgozható ötletet és kutatási útmutatást kaptunk tőle.

Vas megyei tisztelői azt javasolták, hogy amint Bem József emléktáblájára azt írták: „Lengyelország szülötte, Magyarország hőse, Törökország halottja”, Iványi Bélát ez a sírfelirat illetné meg: „Zala megye szülötte, Vas megye történetírója, Veszprém megye halottja”. Ez a sírfelirat azonban megtévesztő volna, mert csak élete vége felé foglalkozott legszívesebben Vas megye történetével kapcsolatos kérdésekkel, valójában a legszélesebb körű érdeklődésű történész volt, akit egész Magyarország múltja érdekelt, és annak részleteit a legkülönbözőbb oldalokról próbálta feltárni. Hogy munkásságának csak legszélső periferiáiról tegyünk említést, egyfelől megírta a magyar tűzérség történetét a szatmári békéig (Hadtörténeti Közlemények 1926—1928), másrészt külön tanulmányt szentelt a középkori olasz—magyar jogi kapcsolatok történetének (olasz nyelven, Padova, 1930).

Kutatómunkájának sajátos, szinte ellentmondásos jellemzője, hogy noha jogot végzett, és férfikora delén 22 évet jogi tanszéken töltött, lélekben mindig levéltáros maradt, és legértékesebb művei forráspublikációk.

Nagykanizsán 1878 október 27-én született, postatisztviselő gyermekeként. Középiszkolai és egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, 1903-ban avatták a jogtudományok doktorává. Jól érezte magát a pesti lateinerek zajos forgatagában, de a századforduló jogász fiataljaitól eltérően nem karrierre vagy pénzkeresetre, hanem tudományos munkára vágyott. Tíz éven keresztül (1903—1913) az Országos Levéltárban előbb díjtalan gyakornok, majd szerény fize-

tésű levéltári tiszt volt, csak 1913-ban nevezték ki levéltári fogalmazónak. Ezt a tisztséget azonban igen rövid ideig viselte. Az első világháború kitörésekor bevonult, és tartalékos tűzértisztként a frontra került, 1915 végén pedig az újonnan felállított debreceni egyetemre a magyar alkotmány és jogtörténet tanárává nevezték ki.

Levéltári szolgálata alatt kezdett forráskutatással, források közlésével foglalkozni. Nagyszerű anyagot gyűjtött, különösen a felvidéki levéltárakban, melynek eredményeképpen egész sorozatot adott ki Eperjes város történetéből (Eperjes város iskolaügye, számadásai, levéltára, műtörténeti adatai, magyar és német népelemek Eperjesen a középkorban stb.). Sajnos, a közlés több esetben elhúzódtott, mire kinyomatták, aktualitását veszítette. A sorozat utolsó része 1940-ben jelent meg.

Ekkor kezdte meg forráspublikációit is. Elsőnek Bártfa város levéltárának anyagát tette közzé (1910), később a losonci Bánffy-család családi levéltárát két hatalmas kötetben (1928, 1941), majd a Teleki-család gyömrői levéltárát (1931). Ez utóbbinak csak egy töredéke teljes szövegű közlés, nagyobb része a családi levéltárban őrzött iratok regesztáit (rövid kivonatait) közli, ami a közlő részéről kétszeres munkát jelent, de a kutatónak szinte nagyobb segítséget ad a teljes szövegű közlésnél, mert tájékoztatja arról, hol található témájáról bővebb adatokat. Legújabb forrásközléseink is szívesen alkalmazzák e módszert (Veszprémi regeszták, Zsigmondkori okmánytár).

1916—1926-ig a debreceni, majd további 11 éven át a szegedi tudományegyetem jogtörténet tanára volt. Jogtörténeti tanulmányaiból a magyar Corpus Juris keletkezésén (1926) kívül a városi polgárjog keletkezéséről és fejlődéséről írt könyvét (1936) említjük meg. Ez utóbbi részletes magyar és összehasonlító forrástanulmányok alapján tisztázta, milyen módon és feltételek között válhatott valaki teljes jogú városi polgárrá. Ezzel rávilágított, hogy a polgári jog is rendi jellegű volt, a polgárrá válás épp oly nehézkes és fontos jogi hatású aktus volt, mint az egyházi vagy a nemesi rendbe való felvétel. „Adalékok régi magyar országgyűléseink Rákos nevéhez” c. kis dolgozatában (1935) a magyar és lengyel rendi szervezet érdekes egyezéseire mutat rá.

Tudományos munkásságának elismeréseként 1923-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1938-ban nyugdíjazását kérte, megvált az egyetemtől és kizárólag kutatómunkájának élt. Régebben is szívesen ismertetett egyes levéltárakat, különösen az értékes magyar adatokat tartalmazó külföldi levéltárakat. Most megkezdte a körmendi Batthyány levéltár rendezését, segédletekkel ellátását, ismertetését és fontosabb iratsorozatainak közzétételét. A „Körmendi levelek” c. sorozatban közölt a Körmenden talált magyar nyelvemlékeket, címeresleveleket, a két Zrinyi Miklós leveleit stb. Haláláig vallotta, hogy a Dunántúl törökkori történetét a Batthyányak számadáskönyveiből és az általuk összegyűjtött egykori missilis levelekből jobban megismerhetjük, mint a legszebb haditanácsi vagy kamarai hivatalos iratokból.

Itt gyűjtött adatainak csak egy töredékét dolgozta fel, és adta ki (Képek Körmend múltjából. 1943., Zalavár a török időkben, 1960), néhány részlet kéziratban maradt (Zalaszentgrót, Vasvár törökkori története, de még sokkal több feldolgozatlan jegyzete.

Élete utolsó éveiben is részt vett a Keszthely és vidéke c. ismertető összeállításában, ismertette a keszthelyi Festetics családi levéltárát, tehát dolgozott ott és úgy, ahogy öreg korában vonyarcvashegyi magányában erre még lehetősége nyílt.

Ötvennyolc nagyobb tanulmányán és igen nagy számú kisebb cikken kívül különböző tudományos intézetekbe került hátrahagyott jegyzetét is sok haszonnal forgathatják a Dunántúl történetének kutatói, de közvetlen kedvességét, szeretetteljes egyéniségét, mellyel a hozzá fordulókat még késő öregkorában is támogatta, senki sem pótolhatja.

Degré Alajos

Pongrácz József

(1885—1963)

Meghalt Pongrácz József, az egykori pápai református kollégium tudós professzora. Mi is elbúcsú-zunk tőle, mert személyének és szolgálatának jelentősége messze túlterjedt a református egyház, a pápai kollégium és tudományszakja határain. Utolsó képviselője volt ama régi református polihisztoroknak, akik az egyház falain belül az egész magyar művelődést szolgálták. Lelkesedéssel és szorgalommal, a régi hagyományok megbecsülésével és átszarmaztatásával, új feladatok szíves vállalásával és teljesítésével azt a prédikátor- és professzor-típust ábrázolta ki közöttünk, amelynek Bod Péter, Benkó József, Szilágyi Áron, Földváry László és Miklós Ödön voltak vele együtt méltó képviselői.

Több mint hat évtizeden át ő igazgatta a pápai kollégium híres könyvtárát. Hűséggel folytatta azt a tiszteletre méltó munkát, amelyet elődje, Borsos István végzett a könyvtár rendezésével és katalógusának publikálásával, de mégis többet tett elődjénél: gyűjtő szenvedélyét egészen a könyvtár szolgálatába állította. Járt a parókiákat, padlásokról, almáriumokból, ládákban összeszedgette múlt kalódó értékeit, s bár a második világháború folyamán

sok minden elpusztult gyűjtéséből, a Dunántúl művelődéstörténetének a pápai könyvtár még mindig fontos lelőhelye. Személyes barátságban és ismeretségben élt a könyvtár minden jelentősebb nyomtatványával és kéziratával, s a könyvtáblákból értékes kéziratokat bontott ki. Az a néhány kézirat, amelyet kötésekben és könyvtáblákból tárt fel és mentett meg, csak a Rákóczi-szabadságharc irodalom- és művelődéstörténetére nézve is, egészen jelentős. Egy XVII. század derekáról való debreceni kötésben megtalálta Fodorik Menyhért tipografus üzleti levelezésének töredékét, amely azóta nyomtatásban is megjelent, éppen halálának esztendejében.

Othon volt az angolszász protestantizmus világában, s értékes összeköttetéseit a könyvtár számára gyümölcsöztette. Gyakran járt külföldön és tanári szolgálata folyamán hetven tanítványát bocsátotta Nyugatra azzal a tanítással: „Nem azért megyünk ki, hogy majmoljuk azt, amit ott látunk, s lekicsinyeljünk mindent, ami magyar, hanem hogy felrúzzuk az itthoniakat: mi is tudunk és akarunk dolgozni.” Edinburgban tanult. Önéletírásában így emlékezik meg könyvtári tanulmányairól: „Szorgal-

mas látogatója voltam a Free Public Librarynek, amelyet Carnegie létesített. Voltam az egyetemi könyvtárban, Skócia legnagyobb könyvtárában, amely az ő nemzeti könyvtárak: az Advocates Libraryban, mindenütt Hungaricákat kerestem. Ezért kerestem fel Glasgow és Aberdeen könyvtárait is. A glasgowi Hunterian Museumban van pár török kézirat, amely a törököktől visszafoglalt Budáról származik." Hálával emlegette a New College könyvtárosát, dr. Kennedyt, tőle tanulta meg, hogyan kell kiszolgálni a könyvtári olvasókat: mindig türelemmel, szívesen és eredményesen.

Nagymennyiségű könyvvel tért haza, s nem is akármilyen könyvekkel, angol antiquariumokban szedgette össze a magyar vonatkozású műveket. Roppant olvasottságú, széleslátókörű ember volt, de azt szokta volt mondani, hogy neki a tudományos könyvkereskedések és antiquariumok katalógusai a legkedvesebb olvasmányai. Oxfordban, a Bodleian könyvtárban kimásolta a Liber Admissiorumból azoknak a magyaroknak a névsorát, akik a könyvtár alapítása óta engedélyt nyertek használatára. Sohase tért haza külföldről üres kézzel.

Eber figyelme és alapos bibliográfiai tájékozottsága segítségével kincseket lelt a magyar antiquariumokban is.

A pápai főiskola négyszázados jubileuma alkalmából, 1931-ben megalapította nevezetes helytörténeti gyűjteményét, a Papensiát. Haláláig hűségesen gyarapította, gondozta ezt a szívéhez nőtt kollekcíót.

Személyét, szolgálatát nagyra becsülte a magyar könyvtárpolitika. A Könyvtáros néhány hónappal halála előtt szép cikkben tájékoztatta olvasóit — arcképe kíséretében — évtizedekre terjedő értékes könyvtári szolgálatáról.

A Magyarországi Református Egyház Tudományos Gyűjteményeinek: könyvtárainak, levéltárainak és múzeumainak szervezete azokra az alapelvekre épült, amelyeknek a mi nemzedékünkben és az előttünk járó nemzedékben ő volt a legméltóbb képviselője. Mi, akik tanítványai voltunk, azzal szeretnénk megbecsülni emléké, t hogy a pápai gyűjtemény egységére ügyelve, az ő szellemében kívánjuk gyarapítani. Folytatni akarjuk életművét a magyar művelődés és a Dunántúl szellemi kultúrájának szolgálatában.

Esze Tamás